

Kiss Géza
(1891 - 1947)

„Az élet legmeggrázóbb
prédikációja nem az, amit
mondasz, hanem ahogy
élsz, aki vagy.”

Gyerekkoromban édesanyám, nagymamám gyakran mesélt Kákicsról, egy világvégi, távoli kicsi faluról, ahol csupa jó ember él, köztük egy nagyon izgalmas, érdekes életet élő család, akiknek háza sokszor volt vendégekkel teli, vidámság volt, énekszó stb.

Édesanyám számára Kákics nem csak mese volt, hanem komoly kutatói munka is. Sokat kutatta nagyapám munkásságát, sok cikke jelent meg a témáról. Ezek közül nyújt válogatást a kötete, amelyik „Az Ormányság szerelmese” címen jelent meg.

Rövid életrajz:

Kiss Géza 1891. február 26-án született Kákicson, Kiss József és Munkácsy Mária hatodik gyermekeként. Több testvére is fiatalon meghalt tüdőbajban. Két első kisfiú testvérét pár napon belül temették. 1912-ben és 13-ban két fiatal nővére halt meg tüdőbajban, az egyik két árvát is hagyott maga után. Kiss Gézának volt még egy öccse, ő is fiatalon, 36 éves korában halt meg.

Úgy tippem, hogy neki is sokat mesélhetett az édesanyja az őseikről. Dédapja, Munkácsy Dániel az egyik első baranyai néprajzi leírás szerzője, nagy műveltségű, az irodalomhoz, nyelvekhez értő ember. Nagyapja, Munkácsy Albert, szaporcai lelkész, aki korteshadjáratának köszönhető, hogy Táncsicsot a siklósi kerület képviselővé választotta.

Sorsa, egyénisége, néplátása, elszántsága sokban előképe Kiss Géza későbbi életútjának. (Még az is, hogy mindkettő 56 éves korában halt meg.)

Kiss Géza további meghatározó öröksége az, amit szemléletben, erkölcsi tartásban iskolái, a bennük működő kiemelkedő tanáregyéniségek adtak neki.

Kunszentmiklóson (1901-1905) Baksay Sándor és Mészöly Gedeon nevét említem. Mészöly volt KG népnyelvi gyűjteményének első közlője.

A pápai iskolából (1905-1913, gimnázium, teológia) nem tanárneveket említek, hanem az iskola szellemiségét. Maga Kiss Géza fogalmazta meg, hogy milyen embertípust nevelt ez az iskola. Ezeket a jellemvonásokat emeli ki: „Sohasem akar többnek látszani, mindig kevesebbnek... De belenéz minden felfújta nagyságba, s nem tud meghajolni semmi üres forma és emberi hiúság előtt... Sohase beszél három lépés távolságból. Meleg a szíve... Tud ideálokat hordozni.”

Mindig tanár szeretett volna lenni (magyar-német szakos), a papi pálya édesapjának volt határozott kívánsága. Bár hosszas harc és lelki kínlódás árán, de nem akart édesapja akaratával szembe szállni, elkezdte a teológiát.

1911 szeptemberében ezt írja bátyjának:

„Tegnap alapvizsgáztam. Sikerült mindenből jelest szerezni. A napokban pedig utazom Pestre és beiratkozom az egyetemre bölcsésznek. Nem akarok több esztendő t vesztetni, elég volt egy is. .... Ebben az évben 2 évről fogok vizsgázni, jövőre tehát III. é. vagyok. Alapvizsgám jeles, érettségim jeles, tandíjelengedésem bizonyos. ... (majd némi költségvetést is végez) ... Mindezeket pedig azért írom kijelentő formában, mert egyszer már önálló ember akarok lenni. Én nem akarom, hogy ti megint kétségbeesett leveleket irkáljatok, mert akkor sohase lesz belőlem semmi. Nem vagyok hajlandó megvárni a IV. év végét. Elég volt a teológiából. Menni akarok, rohanni más, küzdelmesebb, nyomorultabb, de szebb pályára. Ne gondoljátok, hogy csak a pap az ember. Meglássátok, egész más lesz énbőlőlem azon a pályán. Én nem tartom életnek a falut. Én városi ember akarok lenni és nem pap.

Ha api egy krajcárral se segít, akkor is felmegyek. Barátom, úgyis meg kell szokni a nyomorúságot. Az nem is élet, ha nem küzd az ember. Előre is írhatom, hogy hiába minden ellenvetés. Én dolgozni fogok. Hiszen, ha az ember nem dolgozza agyon magát, úgyis tönkre mennek az idegei.”

Aztán valami mégis megváltozott, részben a teológia egyik tanárának, Pongrácz Józsefnek a hatására, aki nem papnak akarta nevelni az embereket, hanem nagyon mély felelősségre az emberek és a nemzet iránt is. Úgyhogy végül elvégezte a teológiát, sőt két szemesztert Lipcsében is töltött (1912-1913), ahol a teológia mellett pszichológiával is foglalkozott.

Ezek után Pestre került (1914. február - 1915. október), a Kálvin téri gyülekezetbe segédlelkészként. Azonnal beiratkozott a bölcsészkarra.

Ekkor jött Kákicsról a kérés, hogy jöjjön, és vállalja a lelkészséget. Az édesapja nyugdíjas lett, a szülőknek (akik egyébként két, árván maradt unokájukat is nevelték) el kellett volna hagyniuk a parókiát. Nem lehetett tudni, hogy ezekben a háborús években mi lesz a nyomorral szembenező idős házaspárral, de ha a fiúk lesz ott a lelkész, akkor maradhatnak. Ez biztosan komoly érv volt arra, hogy nagyapám elvállalja a hívást.

Mielőtt döntene, még megpróbálkozik egy jó hírű, Pest környéki gyülekezettel, és elmegy bemutatkozó prédikációt tartani. Ezt írja róla levelében, 915 júniusában:

„Úgy értesültem, hogy – ha ma lenne a választás – ma megválasztanának. Azonban X bácsi nem vonul nyugalomba még ebben az évben. Ha a leendő, ma még nem lévő vője lenne az aspiráns, ebben az esetben – úgy hiszem – inkább nyugalomba vonulna. Bizonyára így óhajtana szegény megoldani a kérdést. Erről azonban nálam – az első benyomás után ítélve – szó se lehet. (Ezt csak titokban és súgva mondom. Nekem komoly munkatárs kell igazi élettársnak!) Ennél fogva hát várunk még egy vagy két esztendeig. Ha az ottaniak akkorra nem felejtenek el, azt hiszem, akkor is megválasztanak.”

Így aztán vállalja, hogy elmegy Kákicsra, de legfőbb néhány évre. Döntésében talán az ideálokat hordozó énje is benne volt, hiszen ezt írta az 1915-ben megjelent kis könyvében: „Add oda egészen mások szolgálatára az életedet, ha magadnak akarsz szolgálni!”, illetve ezeket is: „Ha eredményt akarsz elérni, olyanra vállalkozz, ami lehetetlen!” „...Csak azért érdemes küzdeni, ami lehetetlen.”

Kicsit romantikusnak tűnhetnek ezek a mondatok. De nem is ott van a hősiesség, hogy megtette a lépést Kákics felé, hanem hogy amikor szembesült mindazzal, ami ott várta - maradt, maradt 1915 őszétől 1947. április 28-ig, haláláig.

A testvérének írt leveleiből szeretnék kiemelni néhány részletet:

1915. nov. 15:

„Tegnap voltam Marócsán. Írjak-e róla? Vérző szívvel jöttem el.

Budapesten külön közönségem volt – Isten előtti hálával mondom, nem büszkeséggel – amikor az én nevem volt kiírva. A marócsai presbitériumból d.e. 2 volt templomban, d.u. ott tárgyaltak velem az iskolában az utolsó harangszóig s nem tartotta magához méltónak egyik sem, hogy bejöjjön velem az Isten házába. Fojtott a levegő. Úgy éreztem magamat, mint egy halottas kamrában. No, az is lesz nemsokára. Mindazonáltal minden iskolásnak adtam egy Örömhír-t s minden háznak küldtem egy tractátust. Olyan ez a Baranya itt körülöttem, mint egy nagy-nagy temetővájás. Kémes - Markóc tájékán 2-3 évben sem születik gyerek. Ég és föld különbség Kákics és Marócsa között.

Kákicson, az anyagi sötét perspektíván túl voltak nagyon tiszta örömeim. Minden elkezdett munkám folyik simán, zökkenő nélkül és látható áldással. Különösen a vasárnapi iskolában, meg a két lánykörömben voltak nagyon tiszta örömeim. Határozottan dolgozik az Isten lelke közöttünk. A kis suhanckörömmel is sikerült legalább megszerettetnem a heti összejöveteleket.

Ez elég alap a munkához. Legényeimet azonban még mindig nem sikerült összehoznom. De kilátás van rá. A vallásos összejöveteleket valamivel kevésbé zaklatott időkre halasztom. Lehet azonban, hogy már a jövő héten megkezdem.

Így aztán mégis csak van annak célja, hogy Isten engem ide hozott. Megnyugszom az Ő akaratán és keresem mindenütt ujjá mutatását. Amióta Robinsona vagyok ennek a pusztai szigetnek, a keresztyénség egyik-másik pontját azóta kezdem igazán megérteni. Azt hiszem, nagyon sokat erősített rajtam ez a néhány hét.

Különben megvagyunk. Nekem már egy krajcárom sincs régóta. A beiktatás maga 54 K-ba került. Jaj, – ezek a baranyai vén pókok!”

916. jan. 10.: Se Kákics, se esperes, se püspök nem törődnek se egyházzal, se magammal, – én elmegyek innen, mihelyt mehetek. Úgy látszik, nem szeretetből választottak meg, hanem csak a Szövetkezetért, meg az iskoláért, meg az épületeknek a nyakamba szakadásáért. A munkába belefáradtam, meg, őszintén szólva, másféle munkákat is szeretnék végezni. Megházasodni nem tudok. A Robertson-kötet fordításába csak tegnap tudtam belekapni. De kákicsi ügyek maradtak el miatta. Száz laphoz kérnek föl dolgozni. Egyikbe se tudok. Elbutulok.

916. március: „Mit szóljon az én tudóm az én éhbérem mellett, ha a te bikatüdőd is elfáradt már? A legelső helyre elpályázom!!!!!!!!!!”

1916 ápr. 26: „nem házasodhatom. Viselem egy bonyolult családi helyzetnek az én vállaimra összpontosuló minden terhét”

1916 dec. 20.: „Elmúlik az ifjúságom és ott fekszem a porondon. Éntőlem senki ne várjon semmit. Adjátok vissza, emberek, a napsugaramat, – ne zárjatok pincébe! Ne öljetek meg!”

Nem folytatom, hiszen bármilyen nehéz is volt, nem panaszkodásból állt az élete. Később is el-elvagyódik, hívták is több helyre, egyetemi katedrára is, de amikor alkalmat kapott az elmenetelre, visszautasította, mondván, hogy „Ki törődik ezzel a néppel, ha én is itt hagyom?”

1917-ben édesanyját, 1922-ben édesapját veszítette el, 1924-ben Csikesz Sándor, a lelki társ és jó barát csányosrői (akkor még Kiscsány és Oszró) lelkész is végképp Debrecenbe költözött, Kiss Gézá-t a teljes magány vette körül.

Amíg gondoskodnia kellett szüleiről és a testvére árváiról, addig olyan szegénységben élt, hogy nem gondolhatott családalapításra, pedig nagyon családigényes volt. A másik ok az, hogy addig sem mert házasságra gondolni, amíg egész biztosan nem mondták, hogy meggyógyult a tuberkulózisa.

1929. januárjában megnősült. Feleségében (Patay Gizella) intelligenciában és főleg lelki erőben igaz társat kap. Nagyobb gyerekként már a mesékből is sejtettem, de a később előkerült levelekből egyértelműen látszik, hogy mekkora teher volt nagymamámon, és ezt mekkora hittel és lelkierővel fogadta, és milyen komoly társa volt a nagyapámnak, és milyen komoly háttérrel nyújtott neki.

Munkássága:

Bár úgy gondolom, hogy sokrétű tevékenysége keresztül-kasul átszővi egymást, mégis megpróbálom három területre osztani.

1. Közéleti, közírói munkásság

Már diákkorától kezdve jelennek meg írásai – versei, novellái, prédikációi, de közéleti (főleg az egyházi élettel kapcsolatos) cikkei is. Legismertebbek az egyke kérdésével foglalkozó írásai. Gondolatmenete azt bizonyítja, hogy nem lehet kiragadni az egyke-kérdést a nép életének a komplexumából. Bár a születési statisztika adatait is részletezi, de ugyanakkor követeli a birtokviszonyok pontos, hamisítatlan felmérését. Ő maga máris adatokat hoz bizonyos területekről a nagybirtok arányát illetően. És adatokat hoz a nép magárahagyatottságáról, egészségügyi téren való elesettségéről, erkölcsi arculatáról.

Írásában már egészen korán minden gondolat ott van, amit majd csak a jövő népi írói mozgalom érintett. Nem is helyi jelenségként beszél az állapotokról, hanem országos tágasságban, „nemzeti jövőnk” perspektívájában. Együtt tárgyalja a gazdasági, kulturális, erkölcsi tényezőket. Az egyke kérdését összekapcsolja a kivándorlás problémájával, s mindkettőért a társadalmi rendszert okolja.

Az erkölcsi állapotokat is a súlyos gazdasági helyzettel hozza összefüggésbe: „Tégy egy népet szegénnyé, súlyos gondokkal küszködővé s lealjasítottad azt a népet.” De felelőssé teszi az értelmiségi réteget, a nevelési rendszert is. Írásai nemcsak fölmérnek, hanem megoldási javaslatokat is adnak.

Már 1917-ben azt írja, hogy a megoldás az eddigi birtokrendszer tökéletes megváltoztatása. Az 1923-as földosztást erősen kritizálja, de elemzi a gazdálkodási módot, az ipar, kereskedelem állapotát, a munkalehetőségeket, illetve munkanélküliséget is. Megoldásként elsősorban újabb földosztást követel - az előző földosztás negatív tanulságaira is figyelve. A gazdálkodás részleteire is vannak igen jó, realitásérzékkel mutató gyakorlati tanácsai.

A gazdasági válság éveiben falujában figyeli a kisparaszt már élni sem tudó vergődését. A falu egészségügyi helyzetét felháborító adatokkal illusztrálja, lírai kesergéssel siratja el az orvosi költség híján - hiszen a két hold föld kizár minden közsegítséget - születésbe belehaló fiatalasszonyt.

Kiáltásai jó darabig visszhang nélkül maradnak. Saját egyházával kapcsolatban is keserű, hiszen az adóívek színének vagy a papi egyenruha stílusának kérdése megelőzi a nép pusztulásának kérdését. De milyen elegánsan fogalmazza meg keserűségét: „Egyházunkat magasra törő, messzire ellátó faóriások, sudár tölgyek vezetik. Néha lenézhetnének a lábukhoz is...”

„A magyar föld problémája” című, legradikálisabb hangú írása már nem „kipusztuló, hanem tudatosan és gonoszul sírba kényszerített” népről beszél

A támadásról Draskovich gróf is tudott. Intézője állítólag a sellyei állomáson barátja felé lobogtatta a cikket: „Bolond ember ez a Kiss Géza. Gazdaggá tenné a gróf, csak hallgatna.”

Cikkei jó része csak levéltárakban, régi újságokban olvasható, de készült belőlük egy válogatás is, „A lélek harangja” címmel.

Ahogy mondtam, jajkiáltása eleinte visszhang nélkül maradt, de a húszas évek végén, harmincas évek elején már sokan felfigyeltek rá, és írásaira támaszkodva mások is kongatni kezdték a vészharangot, illetve valóságos népvándorlás indult a kákicsi parókiára. Ez az időszak volt a falukutató munka fénykora.

2. Néprajzi munkásság

Közben készül az Ormányság című monográfiája. A bevezetőből idézek:

„Ez a könyv nagy lelki gyötrődésekből született. Évtizedek óta figyelem népem mindinkább gyorsuló ütemben halálba rohanását... Ennek a könyvnek első, bár nem egyetlen föladata tehát ezen a földdarabon a pusztuló magyar élet kincseinek összegyűjtése, újra-megragyogtatása és megmentése az elkallódástól” - írja a könyv előszavában.

Mivel célja rámutatni a pusztulásra, ezért nem szánhatta művét egy szűk tudományos világnak, hanem minél szélesebb körben érthetővé és érdeklődést fölkeltővé akarta formálni. Ugyanakkor minden adata hiteles, anyagát a való életből vette „a legalaposabb és sokszoros utánajárással”.

A korabeli baranyai gyűjtésben ritkaságszámba mennek a hiteles siratók. A nép fia a valóban elhangzott siratást a világért sem mondaná el, mert úgy véli, hogy azzal a sirató személyét legszentebb érzéseiben bántaná meg. De volt is problémája belőle.

Nagyapám karácsonyi ajándékkul adta a művet falubeli adatszolgáltatóinak, de evvel inkább felháborodást, mint örömet okozott. Egy szombat este, amikor nagyapám a vasárnapi beszédre készült, berobbant egy indulatos ember. Kiabálva vonta felelősségre Kiss Gézát azért, mert ország-világ elé vitte az ő felesége halálakor elhangzott siratót. Egy ősi büntetési móddal fenyegették meg, a „kihordással”, (ugyanis századokkal ezelőtt szokás volt a falusi egyházi életben, hogy ha nem voltak megelégedve a pappal, családostul, bútorostul kocsira rakták, valahol a falun kívül letették: menjen Isten hírével.)

Édesanyám szerint felejthetetlen volt az az önuralom és szelídség, amellyel a szombat esti látogatót lecsendesítette. S hogy valóban nem felejtette, azt már én értem meg gyerekként, amikor mihozzánk zörgetett be egy részeg ember édesapámat szidva, és édesanyám nagy önuralommal és szelídséggel csendesítette le.

Visszatérve a néprajzhoz, nagyapám dalgyűjtő módszerének legfontosabb változata az volt, hogy otthonába meghívta a legjobb forrásokat, beszélgetéssel, pogácsával, borral megoldotta a nyelvüket, a dalokat azonnal kottázta, hegedűn visszajátszotta, így maguk a dalosok ellenőrizték a hitelességet. (Abszolút hallása volt.)

Az élő szövegei is természetes beszédhelyzetekben, nagyon oldott kommunikációs viszonyban születtek. Az egyik legfőbb forrása egy nyomorék, majdnem teljesen vak koldus volt. Ez az ember gyakran ment kukoricát morzsolni Kiss Gézáékhoz. Ő melléje ült, hosszan elbeszélgetett vele, s mikor az a bizalomtól föloldódva csöndes elbeszélésbe kezdett, Kiss Géza azonnal jegyezte a szöveget, - a beszélő mit sem tudott erről, semmi gátlása sem lehetett. Ugyanígy, ha panasza jött hozzá valaki, kérvényírást, egy-egy ügy elintézését kérte, „Mondja csak, Zsófi néném, figyelek ám, csak még ezt a kis munkámat elvégzem” - s már jegyezte is a látogató szavait. A kommunikációs viszony oldottságára mindig nagyon ügyelt (csak így tudott hinni a szöveg lélektani hitelességében).

Tudtommal ő készítette a rajzokat is, vagyis ilyen szempontból is hasznos volt a kisiskolás kori rajzoktatás.

Ugyancsak dolgozik tájszótárán.

Néhány mondatot az utolsó leveléből:

1947.márc. 13:

„A febr. 23-24-i vérköpésem után most keltem föl először elintézni hivatalos dolgaimat, s nem merem túlfeszíteni magamat. Úgy volt, hogy már tegnap be akartam menni a klinikára Pécsre, de Kákicsot olyan súlyos árvíz támadta meg, ami majdnem végzetessé lett. De hát én ezt mind nem láttam, csak hallottam, mert ágyban feküdtem. Ma éreztem először, hogy könnyebben vagyok. Különben talán 2-3 napot leszámítva teljesen láztalan vagyok, de hát én már így szoktam elhordozni extra csúf nyavalyát, amitől szabadulni nem tudok s majd a végén lever a lábamról. Most ágyból készítem a szótáromat úgy, hogy feleségem írja az én irányításommal. Szeretném befejezni, hogy csonkán ne maradjon. 30 éve dolgozom rajta. Ami még hátravan s a többszöri

korrigálás, összevonva legalább teljes 3 esztendei munkát jelentett és jelentene az életemből. S nem fogok kapni egy fillért se.”

És a szótár bevezetőjének utolsó mondatai:

„Bocsássa meg a kritika, hogy nem voltam szakember. Pásztor voltam. Az egész munka nem volt egyéb, mint pihenő órák furulyaszava. Ha itt-ott talán egy-egy hangot meg tudtam szólaltatni az örök magyar nyelv dallamaiból, boldog vagyok, s kitűzött célom nem volt több.

Kákics, 1947. márc. 1.”

Április 28-án a pécsi kórházban meghalt. Váratlan volt ez a halál, hiszen a szótár bevezetőjének szövege munkaerőt és életkedvet mutat. Ő azonban biztosan készült rá. Temetését halála előtt egy héttel megbeszélte a látogató kákicsi parasztasszonyokkal.

Korábban az orvosai azt mondták, hogy ha csak irodalmi tevékenységet folytatna, akkor megnyújthatná az életét, de tilos lenne temetnie, prédikálnia, tehát mindaz a nagyon nehéz fizikai megerőltetés, amit a lelkeszi munka jelent. De ő végig csinálta, és ezért ejtek még pár szót a lelkeszi, pedagógiai munkásságáról.

3. Lelkeszi, pedagógiai munkásság

Ténylegesen erről tudok a legkevesebbet, pedig lévén tanárok között, főleg a pedagógiájáról szerettem volna többet mondani, de nagyon kevés anyagot találtam hozzá.

Most is leveleiből szeretnék idézni valamicskét:

1916. márc. 3.: „Én ilyen körülmények között dolgozom és állok. ... Ha valamelyik keresztyén gyöngeségnek véli, ha testemmel együtt néha a lelkem is elfárad, cseréljen velem. Lehet, hogy én nem cserélnék.”

1916. ápr. 26.: „Az ünnepeim gyönyörűen teltek el. Régen beszéltem annyi hittel és erővel, mint nagypénteken és húsvétkor. A kereszt különösen közel fekszik a lelkemhez. Valamit kezdek belőle megérteni.”

1922. dec. 8.: „Nálam gyönyörű munkák indultak meg ezen az őszön. A múlt csütörtöki vallásos estélyen 3 hangra énekeltek gyönyörűen a 9-15 éveseim. Talán ez a nép is kezd kivergődni a háború okozta lelki pusztulásból.”

1928 nov. 21.: Az ismétlő iskolásoknak is beállít egy biblia- és énekórát. „Egypár legénytanítványomat tanítgattam hetenként magamnál magyar irodalomra s vele kapcsolatban lelki dolgokra.”

1929. máj. 16.: „Az Ormányságom kincseket érő tájszó-gyűjteménye is itt hever a fiókomban évek óta. Meg más dolgaim is. Jaj annak, aki csak kákicsi pap. Mennyivel több tekintélyem volna, ha most is pesti káplán volnék.”

1930 okt. 13.: „Tegnap múlt egy hete életem egyik legtöbb lélekkel teli s előre leírt prédikációját a Bibliáról úgy mondtam el, hogy alul nem ült más: a pap gazdasszonya meg a tanítóné. Se férfi, se asszony, se lány. Amióta ömlik a noa, teljesen állati színvonalra süllyedt le a népem élete.”

1932. márc. 2.: Olvasóköri jubileumi estét rendez. Együtt a falu 16 évestől 71 évesig. „Olyan kedves, derült, tiszta levegőjű néhány órát töltöttünk el ott együtt...” Népdalcsatát vív egy férfival: ki tud több versszakot egy ősi ormánysági dalból. „A betyár - egy verssel tovább bírta. De visszaadom a kölcsönt. Leírtam a Kázsi szülének egy legalább 20 verses nótáját. Bevágom a legközelebbi alkalomra... Majd meglátjuk, ki bírja tovább.”

1937. márc. 6.: „Úgy látszik, kákicsi papnak lenni annyit jelent, hogy Magyarország utolsó papja, aminthogy annak is éreztem magamat mindig. Ha belülről nem kerestem volna békességet, nem tudom, mit jelentett volna nekem ez a 22 év.”

Leveleiből kitűnik, hogy mennyi harcot kellett vívnia az egyházvezetéssel, a saját faluja népével, de a mostoha mezőgazdasági körülményekkel is, az évről évre jelentkező gazdálkodási csődökkel, megélhetési gondokkal is. De intézi a falusiak ügyes-bajos dolgait, kijárja a tehetséges gyerekek tanulási lehetőségét, egészségügyi megoldásokat próbál találni stb.

Lelkipásztori mivoltáról így ír Küzdelmeim című, 1940-ben megjelent írásában:

„... nagy harcom: lelkipásztori munkám annyi sivár eredménytelensége. Egykor boldogabb szolgálat után, barátok seregétől környezve, ahol minden lépésünket százak imádsága kísérte - lemondani mindenről, elmenni Magyarország egyik legutolsó kis falujába, egyedül maradni az élő Istennel - tudod-e, mi az: egyedül maradni az élő Istennel! - s vágni az ekédet olyan kemény földbe, amiben talán sohasem tudsz mélyszántást végezni, 24 éven át égni, 24 éven át hinni úgy, hogy egy-egy meleg baráti szó után nem tudom, hányszor mondtam el: talán még egy évig kibírom... S vállalni a helyzet minden megaláztatását: senki vagy. Más büszke folyam. Vitorlákat hord. Ki vagy te? Mit ér a te vized? S vigyázz: egyetlen indulat föl ne kavarja, partokat ne szaggasson, mert pocsolya lesz belőle... Minden lelkipásztor munkája hullámvonal, mert a hite is hullámvonal: magasbalendülés és fáradt bezuhanás. Boldog, aki ezt a hullámvonalat úgy tudja irányítani a legsivárabb csalódások között is, hogy: - minden út bezárult előttem, de egy nyitva van: amely fölfelé vezet. Hogyan tudtam megvívni ezt a harcot?

Úgy, hogy: - 'Nem azé, aki fut, sem, aki akar, hanem a könyörülő Istené' Az én munkám semmi - ne is akarjak azon keresztül valamit - az Ő Lelke munkája minden. Én csak ennek a Léleknek lehetek aláztos eszköze, s több kérdés - hol vagy hogyan - nincs. Isten nem eredményeket kíván tőlem, csak hűséget. S a hűség legnagyobb jutalma nem az eredmény, hanem az, hogy én egyáltalán az Ő eszköze lehetek.”

Prédikációinak kisebb gyűjteménye is elérhető „Elkiáltott üzenet” címen.

Pedagógiájáról nagyon-nagyon keveset találtam, édesanyám könyvéből idézek:

Már 1917-es cikkében a nevelési rendszer teljesen új alapokra helyezését követeli, s addig is, míg nem szervezik meg a gazdasági iskolai rendszert, minden faluba népház építését vagy bérlését

tanácsolja olvasószobával, előadószobával, heti előadások számára, szellemi és gyakorlati képzések tartására a lányoknak is, szépirodalmi és szakkönyvtárral.

Lelkészi naplójából tudjuk, hogy a maga területén meg is próbálta nevelési elképzeléseit megvalósítani: saját otthona lett helyszíne az ifjúsági és felnőtt-képzéseknek. Az asszonyoknak énekkart vezetett, a felnőtt férfiakkal gazdasági kérdéseket vitatott meg, az ifjúságnak irodalomtörténeti kurzusokat tartott, vasárnap estéin kultúresteket rendezett a kis falusi iskolában.

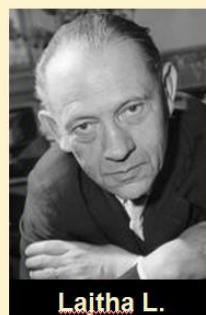
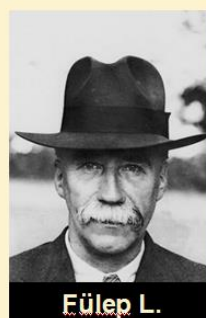
A Felsőbaranyai Református Egyházmegye jegyzőkönyvei évről évre kiemelik magas színvonalú pedagógiai tevékenységét. A „teljesen irodalom nélkül szükölködő magyar vasárnapi-iskolai ügy” számára tömör elméleti összegezést és gyakorlati útmutatást ad „A gyermek lelkivilága” című kiadványában. Füzetének első fele áttekinti a pszichológia fejlődésének irányzatait, mindegyikhez kritikai megjegyzéseket fűzve s a gyermeklélektan oldaláról nézve használhatóságukat.

Mivel a 10-12 éves korosztály világával foglalkozik, a játék, a szemléltetés fontosságát hangsúlyozza. „Mihelyt nem elvont fogalmakat adsz, hanem szinte megláttatod azt az igazságot, tied a gyermek.” A szemléltetés kérdését is összetetten fogja fel, belefoglalja a mesét, képet, zenét - sőt a gyakorlati élet területeit. „Hogy fölfigyelne a gyermek, pl. ha a magvető példázatát odakünn mutatnád be neki, ha a szőlőskertben maga előtt látná a szőlőtöke és szőlővessző példázatát.”

Vasárnapi iskolásainak meséket és színjátékot is ír.

Említettem, hogy a „Kákics-mesékben” nagy vendégjárásokról is volt szó. Ez – különösen a harmincas években, a falukutatói időszak fénypontján – valóban így volt. Néhány látogató – messze nem a teljesség igényével.

A parókia néhány látogatója

Közülük Csikesz Sándorral és Fülep Lajossal évekig tartó, komoly barátság fűzte össze őket. Többek között ők biztatták nagyapámat, hogy adja ki a munkáját, ne fáradjon bele a harcba. A többiek munkájára is komoly hatással volt Kiss Géza.

Bajcsy-Zsilinszky ezt írja:

„Optimizusra hangoló jelenség a pusztuló magyarság e földjén, hogy itt olyan református papokkal találkoztam, kiknek hatalmas könyvtárszobája köröskörül a mennyezetig roskadásig tömött könyvespolcokkal telve, kiknek eredeti tudományos eredményei csak azért nem hatnak Budapestig, mert művészetfilozófia, népdal, népművészet, csodálatosan gazdag tájszótár, mely világraszóló erővel hirdeti a magyar népi alkotóerő kimeríthetetlen gazdagságát, s az egyke ellen való szívós és magános harc: mindez nem sokat érdeklí a budapesti hivatalos hatalmasságokat.” Fülepről és Kiss Gézáról alkotott véleményét kapcsolja itt egybe.

Talpassy Tibor:

Egy napig hallgatták „ennek a pokolfeneki életnek a részleteit”. De: „Nem azzal törődtem, amit Kiss Géza a falujáról mondott, hanem vele, aki beszélt. Apáczai Csere, Szenczi Molnár, Misztótfalusi Kiss és Körösi Csorna elszántságát, akaraterejét éreztem benne együtt, mert e nélkül el sem lehetett képzelni, hogy ép ésszel kibírta, aminek részese volt... Egyetlen egyszer, egyetlen napon át voltam együtt ezzel a törékeny, halk szavú férfiúval, de azóta sem tudok megrendülés nélkül gondolni rá. ... így szeretnék kötelességet teljesíteni, így szeretnék meghalni én is...”

Féja Géza így emlékezik: „Kákicson voltam nála néhányszor. Egyszerűen élt... Nemcsak beszélt, hanem bizonyított is. Odahívott embereket, akik őszintén elmondtak nekem mindent az egykéről. Nagy szellemi becsületesség jellemezte Kiss Gézát.

Perének főtárgyalásán Kovács Imre (A néma forradalom c. munkája miatt fogták perbe.) hivatkozik Kiss Gézánál szerzett tapasztalataira is. Lássunk a főtárgyalás szövegéből néhány sort: „Találkoztam olyan református papokkal, akik már beleőrültek ennek a szörnyű tragédiának figyelésébe. Hivatkozom Kiss Géza kákicsi lelkészre, aki 25 éve viaskodik az egykével és 25 év alatt nem tudta elérni, hogy legalább egy gyermekkel több született volna. ... És én sem tettem mást, mint megírtam azt, amit láttam és hallottam. Kiss Géza Kákics határában gyűjti a növényeket és virágokat, kijár a rétekre, földekre, elmegy az erdőbe. Aztán felkeresi a házakat és szedi össze az etnográfiai vonatkozású tárgyakat. Azokat kirakja a parókián egy nagy asztalra és esténként behívja a falu öregjeit, hogy mondják meg, mi egyes tárgyak és növények ormánysági neve. Ezt azért teszi, hogy megmentse ennek a népnek a nyelvét, kultúráját az utókor számára. Tanú akar lenni, hogy milyen értékes népet ítéltek itt halálra. És ahogy ő mondja: készíti egy nép testamentumát...”

„Elnök: Ha testamentumot készít, készítheti a sajátját, de ha a nemzetet tünteti fel úgy, hogy annak testamentumot kell készíteni, akkor kiteszi magát annak, hogy az ügyészség ellene is vádiratot fog készíteni.

Vádlott: Azt nem szabad megtenni, mert Kiss Géza jó magyar ember és nagy szolgálatot tesz a nemzetnek. Ő sem tudja tétlenül nézni a magyarság pusztulását, hiszen amióta itt van, 100 lélekkel fogyott a község lakossága, de legalább megmenti a legtörzsökösebb magyarságnak a

kultúráját. Mit is tehetne mást? De bátorkodom hivatkozni egy másik papra is: Fülep Lajos zengővárkonyi lelkészre. Ő valamikor a legnagyobb harcosa volt az egyke elleni küzdelemnek, de látta annak reménytelenségét és most hallgat. És ez szörnyű...”

Kodolányi több munkájában is felfedezhető Kiss Géza hatása. A Vas fiai (1936) tanúsága szerint a tájszógyűjtemény egész szócsokei segítették Kodolányit a mű nyelvi légkörének megteremtésében. „Julianus barát alakjában az íróra éppúgy ráismerhetünk, mint Csikesz Sándor vagy Kiss Géza vonásaira...”

A Földindulás című drámában ténylegesen is szerepel Kiss Géza. Föltételezhető, hogy Kodolányi Kákicson találkozott egy - az egyke-törvény szabályai szerint végbement - gyermekgyilkosság történetével. A Földindulás motívumai több ponton érintkeznek a valóságos eseménnyel.

Az Ormányság megjelenése után írja: „tele kellene lennie a sajtónak, visszhangoznia kellene az Országgyűlésnek. De hát Kiss Géza nem filmnagyság, nem külföldről hazatért színész, Kiss Géza csak magyar falusi lelkész, elporladt prédikátorok utóda.”

Még egy vendéget megemlítek, aki felszínes ismeretek alapján írt riportot Kákicsról, és hiába szállt vele vitába nagyapám, hiába írt maga Móricz is helyreigazító nyilatkozatot, Móricz a helyén felelősséggel megmaradó, a falusi élet nehézségeit és szegénységét népével együtt élő kutató előtt becsukta a kapukat, hiszen a falusiak őt is okolták Móricz riportjáért. A részletek elolvashatóak édesanyám könyvében ☺

(Egyébként a Rózsa Sándor első kötetének nagyon lényeges fejezetei ihletődtek Kiss Géza könyvétől, több közülük nem más, mint a néprajzkönyv egy-egy elbeszélésének, leírásának kibontása.)

Hosszúsága ellenére töredékes volt a beszámoló. Ha esetleg valakit alaposabban érdekel, utána tud olvasni. Szerintem érdekes. ☺

Édesanyám könyvéből vett zárszóval szeretném befejezni mondandómat.

Ez egy kákicsi öreg néni elejtett mondata: „A tisztelendő úr, az szeretett minket.”

Kívánom, hogy Önökre is, rátok is úgy emlékezzenek a diákok, hogy a tanár úr/tanárnő, az, szeretett minket.

Kákics, 2024. 06. 26. (Achs Ágnes)

Forrás

– Kiss Géza: Ormányság (1937, 1979, 1986)

http://www.mediadigital.hu/helyismereti_konyvtar/kissgeza_ormanysag_1937.pdf

– Kiss Géza: A lélek harangja: Válogatott írások (1984)

http://www.mediadigital.hu/helyismereti_konyvtar/kissgeza_alelekharangja_1984.pdf

– Kiss Géza: Elkiáltott üzenet: Prédikációk (1991)

http://www.mediadigital.hu/helyismereti_konyvtar/kissgeza_elkialtottuzenet_1991.pdf

– Kiss Géza: Ormánysági szótár (K.G. hagyatékából – szerk. Keresztes Kálmán, 1952)

- Achs Károlyné: Az Ormányság szerelmese: Írások Kiss Gézáról (2000)
http://www.mediadigital.hu/helyismereti_konyvtar/achskarolyne_az_ormanysag_szerelmese_2000.pdf
- Andrásfalvy Bertalan: Kiss Géza Ormánysága
(az Ormányság könyv 1986-os kiadásának előszava)
- Kiss Géza levelei a testvéréhez (1906-1947) – Ráday levéltár